

staleže plemstva i seljaštva; knjigom *Seljak i plemić hrvatskog srednjovjekovlja* T. Raukar sažeto opisuje osnovne društvene procese u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, sagledavajući sve relevantne činjenice. Ta studija ujedno nadopunjuje njegove prijašnje radove o istoj ili sličnoj problematici kao što su, na primjer, *Zadar u XV. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi* (Zagreb 1977.), *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću* (*Historijski zbornik* 33-34, 1980-1981., str. 139.-209.), *Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća* (*Historijski zbornik* 35, 1982., str. 43.-118.) te sinteza hrvatske srednjovjekovne povijesti *Hrvatsko srednjovjekovlje* (Zagreb 1997.). Iako je knjiga napisana za potrebe istoimenoga kolegija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, ona je ujedno i korisna literatura za sve one koji se znanstveno bave ovim aspektima hrvatskog srednjovjekovlja.

Bruno Škrebilin

Lenka Blehova Čelebić, *Žene srednjovjekovnog Kotora*, CID, Podgorica, 2002., 415 str.

Lenka Blehova Čelebić klasična je filologinja i povjesničarka, rođena u Pragu, a od 1990-ih godina nastanjena u Kotoru. Doktorirala je na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta u Pragu na temu "Srednjovjekovna latinska književnost", a svoj je drugi doktorat stekla na Sveučilištu u Novom Sadu, obranivši disertaciju s temom o kojoj govori knjiga koju ovdje prikazujemo.

U uvodnom poglavlju (5.-7.) autorica napominje kako je rad pisan s namjerom da se srednjovjekovna povijest grada Kotora prikaže s motrišta društvenog položaja žena. Rad je ponajprije zasnovan na pomnom iščitavanju i raščlambi izvornoga gradiva iz kotorskih pismohrana (Istorijski arhiv – spisi kotorskih bilježnika; knjižnica Franjevačkog samostana, Biskupski arhiv). Knjiga je podijeljena na pet cjelina u kojima se obrađuje položaj žene u okviru obitelji, udio žena u gospodarskom životu grada, pravni položaj žena, duhovni život i moral. Nastojeći rekonstruirati svakodnevlje života kotorskih žena u srednjemu vijeku, autorica se – uz niz konkretnih primjera iz arhivske građe – koristila i komparativnom građom koja se odnosi na druge, povijesnim i kulturnim razvojem komplementarne sredine (ponajprije Dubrovnik) te posebno važno mjesto nastojala pridati svekolikim utjecajima iz zapadnoeuropskog prostora (ponajprije iz talijanskih gradova).

Prva cjelina ("Brak i porodica", 9.-148.) u nizu zasebnih poglavlja obrađuje život i položaj Kotoranki od mlađe dobi (zaruke – starost zaručnica, tijekom zaruka, posrednici, odlučivanje o zarukama), preko čina udaje (uloga i utjecaj roditelja i obitelji, način sklapanja braka, svadbeni običaji, brakovi između rođaka, staleški brakovi, bigamija), miraza kao "conditio sine qua non" svakoga ženidbenog ugovora, primjera bračnih veza Kotorana i stanovnika drugih gradova (ponajprije iz Dubrovnika, Bara i Ulcinja, ali i iz dalmatinskih gradova, iz Mletaka te s područja Zete), braka i bračnih odnosa, pa sve do prestanka braka (rastava, udovištvo, materijalni status udovica, gubitak djece, smrt žene, pitanje raspolaganje mirazom nakon ženine smrti). Tragom konkretnih posvjedočenja iz arhivske građe autorica upućuje na okolnosti da se uz brak – iako uvjetovan poglavito suglasnošću roditelja – događaju i "izvanredne pojave" (sklapanje braka u kući – bez crkvenog blagoslova, primjeri brakova među pripadnicima različitih društvenih slojeva). Iako su takve pojave, napominje autorica, ipak bile rijetke, drži da se "u tim slučajevima jasno nazire utjecaj nerazvijene okoline i provincijalnosti u koju je Kotor, po strani velikih političkih zbivanja, ekonomskih strujanja i velikih interesa vlasti crkvenih i svjetskih, nakon prestanka zajedničke države sa Srbijom, sve više brazdio. Labaviji društveni poredak na privatnom planu je obilježje kojim se Kotor razlikuje od Dubrovnika, gdje su takvi događaji bili nezamislivi" (332.). Na kraju te cjeline autorica posebnu pozornost poklanja oporukama žena, izvoru koji donosi pregršt dragocjenih po-

dataka o osjećajnosti i kodeksu vrijednosti žena u jednomu srednjovjekovnom gradskom društvu, o njihovoj emotivnoj vezanosti za stvari, o pobožnosti i snažnom smislu za očuvanje obiteljske zajednice.

Cjelina "Udio žena u ekonomskom životu" (149.-238.) bavi se kućnom poslugom (ropkinje, služavke te način njihova stupanja u službu, plaće i nagrade, imovno stanje, status dojića u obiteljima), ženama na selu i njihovim društvenim položajem i gospodarskom ulogom, kao i položajem žena u gradskoj, kotorskoj sredini (sudjelovanje žena u obrtima, novčarstvu, sitnoj trgovini, prometu nekretninama i dragocjenostima i dr.). Napominje se da se žene u gospodarstvu srednjovjekovnoga Kotora nisu mogle natjecati sa stanovnicama Dubrovnika ili talijanskih gradova, ponajprije zbog izrazite razlike u stupnju gospodarskog razvoja i gospodarskim mogućnostima Kotora i navedenih gradskih sredina. Posebno dragocjenu građu pružaju podaci o posluži, čije su sudbine i materijalni uspon nerijetko uzbudljiva životna priča, ali i pokazuju kako je – bez obzira na početno imovno stanje – svaka žena imala otvoren put k stjecanju imetka. Zanimljivo je, ali ne i neočekivano, da je taj trend posebno uočljiv u pučanki, dočim su plemkinje glede uvećanja imovine bile pasivnije, već i samim time što nisu imale motiv za društveni uspon. Sastavni dio poglavlja o sudjelovanju žena u kotorskom gospodarstvu jest i odjeljak o emigraciji i imigraciji, najčešće uvjetovanoj gospodarskim razlozima. Primjeri iseljavanja žena s kotorskoga područja diljem Apeninskoga poluotoka (u Mletke, Marke, Apuliju i dr.) važan su dio proučavanja migracija s istočne na zapadnu jadransku obalu, ali i zorno posvjedočenje o upućenosti Kotora na zapadnoeuropski kulturni krug.

Cjelina naslovljena "Vjerski i religiozni život. Odnos prema crkvi" (239.-285.) sadrži podroban osvrt na ženske samostane i samostanski život kotorskih žena (struktura ženskog redovništva, razlozi stupanja u samostan, odnos gradskog stanovništva prema redovnicama, poslovanje samostana i njihova društvena uloga), odnos kotorskih žena prema Crkvi (iskazivanje pobožnosti – raščlamba oporučnih spisa, novčani i darovi u nekretninama crkvenim ustanovama i duhovnim osobama), kao i na pismenost i stupanj obrazovanja Kotoranki u srednjem vijeku. Iz ove cjeline razvidna je pretežita uloga Katoličke crkve i njezinih ustanova u vjerskom životu onodobnoga Kotora. Pobožnost stanovnica srednjovjekovnoga Kotora nalik je – to pokazuje raščlamba kotorskih dokumenata, kao i njihova usporedba s onodobnim dalmatinskim i talijanskim gradovima – vjerskom osjećaju i religioznosti bilo koje tadašnje zapadnoeuropske katoličke sredine. U sklopu toga poglavlja bilježimo i cijeli niz dragocjenih podataka o kotorskim crkvama, samostanima i bratovštinama, kao i o njihovoj ulozi u vjerskom i kulturnom životu Kotora.

Četvrti dio knjige ("Moral i etika", 287.-314.) govori o prijestupima (svađe, tuče, krađe, silovanja, nasilno ponašanje, blud) i pojavi izvanbračne djece. Djeci rođenoj izvan legalno sklopljenog braka posvećeno je dosta istraživačke pozornosti, ponajprije s obzirom na pitanje njihova društvenog statusa i mogućnosti za dostojanstven životu u okviru društvene zajednice.

Završna cjelina ("Skica za društveno-pravni položaj žene", 315.-330.) pruža dodatna opažanja glede pravnog statusa žena srednjovjekovnog Kotora. Ističe se da je u Kotoru, "s obzirom na vrijeme, položaj žene u povoljnim životnim prilikama bio razmjerno dobar i pokazivao je tendencije poboljšanja. U srednjem vijeku grad Kotor je bio mjesto gdje je sposobna, prodorna i imućna žena imala šansu. Ako je baratala početnim kapitalom i bila dovoljno sposobna, vrijedna, uporna i zdrava, mogla je znatno povećati imovinski census, a kasnije, preko potomaka, i društveni položaj" (339.).

Na kraju knjige su zaključna razmatranja (331.-334.), sažeci na engleskom i španjolskom jeziku (341.-361.), kazala imena i pojmova (363.-370.), popis uporabljenih izvora i literature (371.-

382.), istraživaču vrlo dragocjeni tablični pregledi (brojčani pokazatelji tada važećih plaća, mira za i cijena, 383.-408.), sadržaj (409.-411.), zahvale (413.) i bilješka o autorici (415.).

Knjiga Lenke Blehove Čelebić zaokružena je i sustavno obrađena istraživačka tema. Zasnovana na podrobnom iščitavanju izvorne građe (nezaobilazne za tu vrstu istraživanja), monografija u svim svojim sastavnicama, pretočenim u čitke i pregledne cjeline i poglavlja, nudi pregršt konkretnih primjera – posvjedočenja na svaki istraživački upit. Pri tome vrijedi naglasiti da autorica srednjovjekovni Kotor i društveni položaj kotorskih žena ne promatra kao izoliranu, zatvorenu sredinu, već ih usporednim primjerima (Dubrovnik, Dalmacija, Mleci i drugi talijanski gradovi) teži smjestiti u širi vremensko-prostorni kontekst. Kotorska srednjovjekovna sredina, razvidno je iz brojnih primjera koje autorica predstavlja čitatelju, tada je zasigurno sastavni dio zapadnoga kršćanskog uljudbenog i vjerskoga ozračja. Brojni primjeri koje knjiga podastire, ljudi i događanja, procesi i pojave, jednaki su, usporedivi i toliko učestalo prisutni na cijelom jadranskom i sredozemnom prostoru. Za hrvatskog čitatelja, posebice proučavatelja srednjovjekovne povijesti istočnojadranskih komuna, knjiga Lenke Blehove Čelebić zasigurno će imati zapaženo mjesto i biti vrlo uporabljivo i poticajno štivo.

Lovorka Čoralić

Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2001., 165 str.

Zahvaljujući radu u *Dubrovačkoj medievističkoj radionici*, autor je, kako sam kaže, "ušao u vode" istraživačkog rada u Državnom arhivu u Dubrovniku i "zašao" u krčme kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika. Proučavajući prošlost, autor se pozvao na Fernanda Braudela i njegovu konstataciju "...da vremenski tijek ne utječe jednako na sve društvene zajednice, niti je njegov učinak jednak na sve njihove pojavnosti," zaključujući da se do danas promijenila forma i tehnika blagovanja dok je sadržaj u posljednjih 250 godina uglavnom ostao isti. Ne isključujući pri tome čovjeka i prostor kao čimbenike u dinamici društvenih zbivanja, zaključuje da njihovim djelovanjem nastaje grad kao središte trgovine i novčarstva, a potom i kao središte kulture i umjetnosti.

Grad, koji je služio i bio prilagođen potrebama čovjeka, nije bio jednosložan fenomen nego je imao brojna *lica i naličja* sa zasebnim funkcijama te je podjelom prostora bio sastavljen od *privatnog* i *javnog* dijela. Za razliku od privatnih kuća, najživlji javni prostori nesumnjivo su bile crkve, tržnice i krčme. Kao mjesto za zabavu i dokoličarenje ili razmjenu informacija postojala je srednjovjekovna krčma, zabilježena u izvorima najčešće kao *taberna*.

Temeljni izvori analize, kojima se koristio autor, bili su kazneni spisi dubrovačke općine (kasnije i Republike) u razdoblju od polovine XIV. do sredine XV. stoljeća s time da je pažnja autora usmjerena na sam grad Dubrovnik i njegovu najbližu okolicu. Dobivene podatke uspoređivao je sa zakonskim zbornicima nastalim u raznim kancelarijama i vijećima Dubrovačke Republike.

Knjiga *Krčme u srednjovjekovnom Dubrovniku* podijeljena je na poglavlja: Predgovor (7.-9. str.), Uvod (9.-15.), Historiografija o krčmama u srednjovjekovnom Dubrovniku (15.-17.), Izvori: kazneni spisi dubrovačke komune (17.-19.), Vino u životu srednjovjekovnog Dubrovnika (19.-20.), Trgovina vinom (20.-39.), Predodžba o vinu (39.-51.), Krčmari kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika (51.-55.), Položaj krčmara u društvu srednjovjekovnog Dubrovnika (55.-69.), Predodžba o krčmaru (69.-73.), Svakodnevni život dubrovačkih krčmi (73.-75.), Krčma kao dio javnog prostora i mjesto potrošnje (75.-85.), Posjetitelji i gosti u dubrovačkoj krčmi (85.-91.), Zbivanja u krčmi prema kaznenim spisima (91.-97.), Zaključak (97.-101.), Prilozi (101.), A) Izbor iz kaznenih spisa Dubrovačke republike (101.-151.), B) Dvije krčmarske oporuke (151.-155.), Life in Taverns of Medi-